

ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

PROTECTION OF PROPERTY RIGHT OF CHILDREN IN UKRAINE

Турчин Н.В.,

*студентка Інституту прокуратури і кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Розвиток відносин власності ставить нові виклики в галузі захисту прав власності дітей. Неповнолітні діти потребують посиленого захисту права власності. Батьки зобов'язані забезпечувати майнові права дітей. Сімейне та цивільне законодавство закріплює низку прав та обов'язків батьків щодо своїх дітей, в яких пріоритет відводиться інтересам дитини. Батьки є законними представниками своїх дітей. У статті розглядаються актуальні питання правового регулювання захисту майнових прав дитини в Україні відповідно до чинного цивільного законодавства. Автор розглядає теоретичні і практичні проблеми, пов'язані із правовим статусом неповнолітніх у майнових відносинах. Актуальність статті зумовлена кількома причинами: по-перше, великою кількістю нормативно-правових актів, які зачіпають права дитини; по-друге, відсутністю взаємодії між органами влади, покликаними захищати права дітей. Аналізується практика застосування норм сучасного цивільного та сімейного права під час реалізації неповнолітніми своїх майнових прав. Розглядаються умови, за яких захист прав неповнолітніх можливий як у рамках охорони, так і в рамках захисту майнових, спадкових прав дитини, прав на аліментні зобов'язання. Автор приділяє значну увагу закону, що регулює сімейні відносини, – Сімейному кодексу України, який являє собою сукупність норм, що регулюють права, обов'язки, гарантії та відповідальність неповнолітніх. У статті відзначено особливе місце майнових прав у системі прав дитини та відсутність систематизації законодавства у сфері дитинства. Окреслено основні заходи щодо охорони майнових прав та інтересів дитини, передбачених чинним законодавством України. Необхідно знайомити неповнолітніх із правами і обов'язками члена осередку суспільства – сім'ї. У статті відзначається, що подібна правова обізнаність зміцнить становище дитини в майнових відносинах. Однак простого закріплення майнових прав дітей недостатньо. Необхідно передбачити і гарантії здійснення дитиною своїх прав, а також їх захисту. Держава повинна докласти зусиль для розроблення основних положень законодавства, що стосуються неповнолітніх у всіх сферах їхнього життя, щоб створити умови формування здорового покоління в Україні.

Ключові слова: майнові інтереси, практика застосування норм цивільного та сімейного права, дієздатність, цивільне законодавство, неповнолітні.

The development of property relations poses new challenges in the field of protection of property rights of children. Minor children need increased protection of their property rights. Parents have a duty to enforce the property rights of children. Family and civil law enshrines a number of rights and duties of parents towards their children, in which the priority is assigned to the interests of the child. Parents are the legal representatives of their children. The article deals with current issue of legal regulation of the property rights of children in Ukraine in accordance with applicable civil law. The author examines the theoretical and practical issues related to the legal status of any incompatibilities-vershennoletnih in property relations. The relevance of the topic is caused by several reasons. Firstly, there is a great number of the normative acts, that affecting the rights of a child; The second reason is the absence of the cooperation between the authorities, that were designed to protect the rights children. The practice of applying the norms of modern civil and family law when juveniles exercise their property rights is analyzed. We consider the conditions under which the protection of the rights of minors is possible both within the framework of protection and protection of property, inheritance rights of the child, rights to alimony obligations. The author devotes the significant role to the body of law regulating family relationships – The Family Law, which represents a set of rules governing the rights, obligations, warranties and responsibility of minors. The article notes a special place of property rights in child rights system and lack of systematization of legislation in the sphere of childhood. The basic measures to protect the property rights and interests of children under the Ukrainian legislation have been outlined. You need to familiarize minors with the rights and duties of a member unit of society-the family. The article notes that such legal knowledge would strengthen the child's position in the property relations with parents. However, simple fastenings of the property rights of children are not enough. It is necessary to provide and guarantee the realization of child rights and their protection. The state should make efforts to the development of the main provisions of legislation relating to minors in all areas of their life in order to create a healthy generation in Ukraine.

Key words: property interests, practice of applying civil and family law, legal capacity, civil law, juvenile.

Постановка проблеми. Неповнолітні потребують підвищеного захисту своїх майнових прав. Сімейний Кодекс України визначає зміст особистих немайнових та майнових прав неповнолітніх та обов'язки батьків, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів. Проте, як відмічають учені, належної правової регламентації захисту майнових прав дитини у чинному вітчизняному законодавстві немає. Це пояснюється декількома причинами, такими як: по-перше, імплементація в національне законодавство міжнародно-правових норм, що захищають права неповнолітніх, носить епізодичний і несистемний характер; по-друге, неузгодженість, а в ряді випадків і суперечність різногалузевих правових норм, що встановлюють майнові права дітей (сімейного, цивільного законодавства). Особливої уваги вимагають питання застосування судового захисту прав неповнолітнього як основної юрисдикційної форми захисту прав людини. З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що проблема захисту майнових прав неповнолітніх в Україні придбала системний характер і здійснює руйнівний вплив на розвиток і функціонування державних інститутів соціального захисту населення.

Стан опрацювання. Майнові права дитини відносяться до категорії малодосліджених і неоднозначних понять в юридичній науці. Складність зумовлює

відсутність законодавчого закріплення норм, що регулюють майнові відносини дитини як суб'єкта права. Питання визначення змісту та правової охорони майнових прав неповнолітніх вже неодноразово порушувалися в роботах таких учених, як І.В. Жилінкова, К.А. Борзова, Д.В. Боброва, Л.А. Романовська, О.А. Негода та ін. Але попри значний доробок науковців, проблема забезпечення основних прав і свобод дітей залишається актуальною. Найважливіша та нотаріальна практика свідчить, що в Україні потрібно налагодити соціально-правовий механізм забезпечення прав і свобод неповнолітніх осіб, який складається з таких підсистем: механізму реалізації, механізму охорони, механізму захисту.

Метою статті є комплексне дослідження проблем захисту майнових прав дитини за законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи питання міжнародно-правового регулювання захисту прав дітей та аналізуючи вітчизняне законодавство, дослідники вказують на складний характер майнових прав неповнолітніх і неоднозначність підходів розуміння змісту цих прав в юридичній літературі. Правове регулювання майнових прав неповнолітніх знайшло відображення в таких законодавчих актах, як Цивільний кодекс України, Сімейний Кодекс України та Житловому Кодексу Української РСР.

Майнові права та обов'язки неповнолітніх є їхніми суб'єктивними цивільними правами та обов'язками, тобто, як зазначено цивілістами щодо суб'єктивного цивільного права та суб'єктивного цивільного обов'язку, юридично забезпеченою мірою можливої поведінки уповноваженої особи та юридично зумовленою мірою необхідної поведінки зобов'язаної особи в цивільному правовідношенні [1, с. 23].

Так, В.А. Другова аналізує питання змісту форм захисту майнових прав дитини, вказуючи на те, що проблема форм захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб має особливе значення для науки цивільного права та практики застосування норм цивільного права, оскільки саме в межах матеріального права формуються умови і порядок їх реалізації, закріплюються основні гарантії захисту прав та інтересів таких осіб [2, с. 329].

Однак виникає питання, що розуміти під майновим правом дитини. Правова категорія «майнові права» дитини є досить складною і неоднозначною. Сімейний кодекс України використовує термін «майнові права», визначаючи права батьків малолітньої дитини в управлінні її майном (ч. 2 ст. 177 СК України), правові наслідки усиновлення (ч. 1 ст. 232 СК України) тощо. На підставі аналізу законодавства Російської Федерації М. Мизинцев висловив точку зору, згідно з якою майнові права неповнолітніх повинні складатися із трьох блоків: 1) право дитини на одержання утримання від своїх батьків; 2) право власності на майно, що належить дитині; 3) право спадкоємства майна [3, с. 45].

В Україні, за І.В. Жилінковою, це право неповнолітніх на майно та право на одержання утримання від своїх батьків; право на належне управління майном зі сторони батьків [4, с. 262].

Сімейне законодавство регулює лише деякі майнові права дитини, що виникають у сім'ї, а саме:

1) право на одержання утримання від своїх батьків (ст. 180 СК України);

2) право володіти і користуватися майном батьків із їхньої згоди за умови спільного з ними проживання (ст. 176 СК України);

3) право на майно, набуте разом із батьками за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів, право на виділ у натурі майна, що є у спільній сумісній власності (ст. 175 СК України);

4) право власності на майно придбане, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо (ст. 174 СК України) [5].

Слід зазначити, що обсяг прав дитини вужчий, ніж в особи, яка досягла повноліття. Майновим правом дитини на законодавчому рівні все ж відведено окреме місце. У цьому контексті в Сімейному законодавстві України підкреслено, що батьки і діти, зокрема ті, які проживають спільно, можуть бути самостійними власниками майна. Сімейний кодекс України, у свою чергу, деталізує, що відноситься до власності виключно дитини, а також що належить батькам і дитині на праві спільної сумісної власності. Так, майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне спорядження), є власністю дитини. Що ж стосується майна, придбаного батьками і дітьми за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів, то воно належить їм на праві спільної сумісної власності. Важливо зробити застереження про те, що правом власності є не тільки володіння, а й користування, а також розпорядження майном. Згідно з нормами сімейного законодавства до досягнення дитиною повноліття управління майном здійснюють його батьки.

Зокрема, передбачено, що батьки управляють майном, що належить малолітній дитині (яка не досягла 14 років), без спеціальних на те повноважень. До досягнення чотирнадцяти років дитина може здійснювати тільки дрібні

побутові угоди, в рамках яких і реалізуються її права користування і розпорядження майном. У разі, якщо йдеться про дітей у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, неповнолітній може самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією та іншими доходами; самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності; бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися таким внеском. Усі інші види угод дитина може здійснювати тільки на підставі згоди батьків (усиновлювачів) або опікунів. Подібні обмеження, встановлені законодавством, виправдані в силу вікової критерії. Передбачається, що встановлені законом обмеження щодо володіння, розпорядження та користування майном дітьми запобігають можливості батьків здійснювати дані дії в інтересах дітей. Водночас обмеження у сфері розпорядження майном неповнолітніх поширюється рівною мірою і на батьків. Подібне правове регулювання дозволяє забезпечити баланс прав і законних інтересів дітей та батьків у разі виникнення зловживань із боку останніх.

Цивільне законодавство визначає об'єм майнових прав дитини з досягненням нею певного віку. Цивільний кодекс України цивільну дієздатність фізичної особи розділяє на дві основні групи: права неповнолітніх до чотирнадцяти років і права неповнолітніх від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Такий розподіл можна пояснити тим, що в умовах ринкової економіки неповнолітні громадяни мають можливість брати участь у цивільному обороті і набувати майнові права. З урахуванням цього цивільне законодавство націлене на розширення поняття дієздатності суб'єктів права.

Цивільне законодавство у своїх положеннях передбачає, що неповнолітні у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років самостійно, без згоди батьків, усиновителів або піклувальника можуть розпоряджатися своїм заробітком, стипендією та іншими законними доходами самостійно, мають право здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, а також вносити вклади у кредитні установи із правом розпоряджатися ними. Особи, що досягли чотирнадцятирічного віку, не лише виступають суб'єктами майнових прав і обов'язків, але і самостійно несуть майнову відповідальність із деліктних зобов'язань. Після досягнення чотирнадцяти років неповнолітній набуває часткову дієздатність, яка надає широкі можливості для самостійної участі в цивільно-правових угодах. Одночасно з розширенням кола правомочностей законодавство встановлює майнову відповідальність частково дієздатних неповнолітніх в операціях, здійснених ними самостійно. Особливістю часткової дієздатності полягає в її гнучкості: з одного боку, неповнолітній може бути за наявності законних підстав і за судовим рішенням позбавлений права самостійно розпоряджатися своїми доходами; з іншого боку, частково дієздатна особа може бути оголошена повністю дієздатною (емансипованою) в разі укладення шлюбу, роботи за трудовим договором або участі в підприємницькій діяльності.

Особи, які досягли чотирнадцятирічного віку, не тільки виступають суб'єктами майнових прав та обов'язків, а й самостійно несуть майнову відповідальність за деліктних зобов'язань. Для дитини найбільш важливою майновою складовою частиною є зміст, що надається батьками, особами, які їх замінюють, а також у деяких випадках – державою. Під змістом розуміється сукупність майнових благ, необхідних для забезпечення життєдіяльності неповнолітнього, а також його повноцінного виховання і навчання. Згідно зі ст. 180 Сімейного кодексу України (далі – СК України) батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Коли батьки добровільно виділяють кошти на утримання дитини, тоді, як правило, майнова сфера неповнолітнього залишається захищеною, навіть якщо батьки або один із них не проживають разом

із неповнолітнім. Інакше відбувається, якщо батьки, ухилившись від виконання своїх обов'язків, відмовляються від надання утримання своїм дітям. Саме тому проблеми стягнення аліментів мають велике практичне значення, а наукове розроблення інституту аліментів протягом тривалого часу зберігає актуальність.

Науковцями відзначається, що законодавець не розрізняє поняття «утримання» та «аліменти» і застосовує їх як синоніми. Так, Л.В. Афанасьєва пропонує розглядати аліменти як матеріальну допомогу, що надається в силу закону подружжю, дітям, родичам, своякам, фактичним вихователям (вихованцям). Ця допомога може надаватися як у добровільному, так і в примусовому порядку [6, с. 5].

У сімейному праві під аліментним зобов'язанням розуміється правовідношення, що виникає з угоди сторін або рішення суду, в силу якого одні члени сім'ї зобов'язані надавати утримання іншим її членам, а останні вправі його вимагати. У зв'язку із чим можна сказати, що грошові утримання на забезпечення дитини, які виплачує батько, тобто аліменти – це цільові гроші, які повинні користуватися виключно на утримання дитини. Слід зазначити, що сімейне законодавство України не приділяє належної уваги способам захисту права власності та інших речових прав дитини, а також захисту їхніх прав із розпорядження своїми доходами. СК України обмежується положенням про обов'язки батьків щодо забезпечення дитини, а також правом власності дитини на отримані нею доходи, майно, одержане нею в дар або в порядку спадкування, і на будь-яке інше майно, яке за законом належать їй. У законі згадується, що право дитини на розпорядження майном регулюється відповідно до норм цивільного законодавства, але оскільки діти до досягнення зрілості не можуть самі розпоряджатися коштами, які надходять як аліменти, пенсія, допомога для них, остільки цими коштами розпоряджаються їхні законні представники. Тому в даній частині існують імперативні приписи. Наприклад, зазначені кошти повинні витратитися за цільовим призначенням, тобто лише на утримання, виховання та навчання дитини. Цивільне законодавство у своїх положеннях передбачає, що неповнолітні у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років самостійно, без згоди батьків, усиновителів або піклувальника вправі розпоряджатися своїм заробітком, стипендією та іншими законними доходами, володіти правом автора твору науки, літератури чи мистецтва, винаходу чи іншого, що охороняється законом, результату своєї інтелектуальної діяльності, а також вносити вклади у кредитні установи із правом розпоряджатися ними.

03 липня 2018 р. було прийнято Закон України № 2475-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання», який набрав чинності 28 серпня 2018 р. (далі – Закон України № 2475-VII), яким внесено зміни до низки законодавчих актів [7].

Передумовою прийняття цього закону стала безпрецедентна кількість невиконаних судових рішень за позовами про стягнення аліментів, а також рішення про надання дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України. У пояснювальній записці до Закону України

№ 2475-VII зазначено, що станом на 1 вересня 2017 року існує 539 тис. виконавчих документів про стягнення аліментів. Принципи визначення розміру аліментів у науці завжди вважалися і продовжують залишатися предметом жвавої дискусії, проте очевидно, що для того щоб можна було створити стабільну матеріальну базу, що дозволяє забезпечити потреби неповнолітнього, необхідно встановити мінімальну межу виплачуваних аліментів. Як вважає Ю.Ф. Беспалов, основним критерієм під час визначення розміру виплачуваних сум повинен бути показник прожиткового мінімуму з урахуванням стандартів якості життя дітей. Звісно ж, величина вмісту, наданого дитині батьками чи іншими зобов'язаними особами у грошовій та натуральній формі, не повинна бути меншою за прожитковий мінімум на кожного неповнолітнього. Таким чином, оскільки утримання дитини і її матеріальна підтримка є обов'язком обох батьків, із кожного з аліментозобов'язаних батьків на кожну дитину повинна стягуватися як аліменти сума не менше половини прожиткового мінімуму. Встановлення даного принципу регулювання аліментних виплат дозволить повною мірою реалізувати право неповнолітнього на одержання утримання й одночасно забезпечити мінімальні майнові гарантії зобов'язаних осіб під час стягнення аліментів [8, с. 16].

Крім аліментів, джерелом доходів неповнолітнього є державна допомога та інші виплати держави. Одним із джерел забезпечення майнових інтересів дітей можуть стати компенсації державою істотної шкоди, завданої неповнолітньому злочином або злочином іншої особи. Як підставу виплати слід розглядати будь-яке правопорушення (цивільне, адміністративне, злочинне), що заподіяло істотну шкоду неповнолітньому. Держава, яка виплатила компенсацію за шкоду в результаті правопорушення, у свою чергу, буде мати право зворотної вимоги, тобто стягнення суми виплат із винної особи. Надання неповнолітнім права на отримання від держави компенсації за шкоду, завдану іншими особами, дозволить краще долати наслідки протиправних дій і реалізувати один з основних принципів соціальної держави – принцип державної відповідальності за добробут підростаючого покоління.

Висновки. Захист майнових прав та інтересів неповнолітніх громадян – одне із пріоритетних завдань загальнодержавного масштабу. Удосконалення законодавства дозволить внести визначеність і впорядкованість у відносини з використання майна, що належить дітям. Дитина навіть у майновій сфері має статус самостійного суб'єкта права і, більш того, наділена певними привілеями. До числа найбільш важливих проблем захисту майнових прав неповнолітніх можна віднести розвиток інституту сплати аліментів, зокрема підвищення його ефективності, встановлення судового контролю за великими угодами з майном, що належить дітям, надання дітям майнових гарантій у вигляді додаткових компенсацій, у тому числі компенсації шкоди, заподіяної правопорушеннями інших осіб, а також надання майнових гарантій сім'ям неповнолітніх. Узгодженість діяльності державних органів, відповідальне ставлення кожного до дотримання майнових прав дітей – основа стабільності матеріального добробуту неповнолітніх громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пушкин А.А., Самойленко В.М. Гражданское право Украины. Часть 1. Харьков : Основа, 1996. 69 с.
2. Другова В.А. Захист майнових прав осіб, які не досягли повноліття, у третейському суді. *Форум права*. 2012. № 4. С. 329–335. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_54
3. Мизинцев Н.И. Имущественные права ребенка. *Закон*. 1997. № 11. С. 90.
4. Жилинкова И.В. Правовой режим имущества членов семьи : монография. Харьков : Ксилон, 2000. 306 с.
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. Дата оновлення 02.04.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
6. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 15 с.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів : Закон України від 07.12.2017 № 2234-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 6–7. Ст. 40. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19>.
8. Беспалов Ю.Ф. Защита прав ребенка в РФ : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 109 с.